

“Donant tombs pels marges de la genealogia: els Guardiola i els Xatruch d’Hondures”

Ramon Marrugat Cuyàs

Genealogista i Membre de la Societat Catalana de Genealogia, Heràldica, Sigil·lografia, Vexil·lologia i Nobiliària

Resum: La genealogia et porta per viarany impensats. N’és mostra que en seguir una branqueta lateral d’una de les nissagues Guardiola, apareix l’emigració a Amèrica Central de tres joves vila-secats, un Guardiola i dos Xatruch, dels quals s’ha originat una petjada extraordinària, en la que s’hi compten dos presidents d’Hondures, una vicepresidenta de Cuba i el gentilici Catrachos aplicat als hondurenys.

Paraules Clau: Guardiola, Xatruch, Vila-Seca, Hondures, Cuba.

Resumen: La genealogía te lleva por caminos insospechados. Muestra de ello es que siguiendo una rama lateral de uno de los linajes Guardiola, se encuentra la emigración a América Central de tres jóvenes de Vila-Seca, un Guardiola i dos Xatruch, los cuales han dado origen a una huella extraordinaria, en la que se cuentan dos presidentes de Honduras, una vicepresidenta cubana y el gentilicio Catrachos aplicado a los hondureños.

Palabras Clave: Guardiola, Xatruch, Vila-Seca, Hondures, Cuba.

Abstract: Genealogy takes you to unexpected ways and places. Following a collateral branch of one of Guardiola’s leanages, it was found that three young people from Vila-seca emigrated to Central America and they left an extraordinary trace that lead to two presidents of Honduras ,to a vice-president Cuban woman, and to a national name ‘catrachos’ applied to people from Honduras.

Key words: Guardiola, Xatruch, Vila.seca, Hondures, Cuba.

Résumé: La généalogie vous mène par des chemins insoupçonnés. La preuve c’est que, en suivant une branche latérale d’ un des lignages Guardiola, on trouve l’émigration en Amérique Centrale de trois jeunes de Vila-Seca, un Guardiola et deux Xatruch, lesquels ont donné l’origine à une empreinte extraordinaire, dans laquelle on compte deux présidents de l’ Honduras, una vice-présidente cubaine et le nom Catrachos appliqué aux honduriens.

Mots-clés: Guardiola, Xatruch, Vila-Seca, Honduras, Cuba.

Tothom qui es dediqui a la genealogia s’acaba trobant, un moment o altre, amb detalls suggeridors que, a manera de finestres, li obren perspectives noves que l’inciten a endinsar-se en ciències o territoris propers: qüestions d’usos i costums, de dret, de paleografia, de creences i religió, de toponímia, d’història, de lingüística... Entrem amb facilitat en mons inesperats que massa sovint, sigui per la manca de temps, sigui pel nostre desconeixement, ens forcen a deixar de banda bones possibilitats d’enriquir l’estudi d’un llinatge. I si de vegades passa que l’encuriosament ens entesta cap a la investigació de temes laterals que resulten d’una inutilitat total, també passa el contrari, i estirant d’un fil mig amagat desfem un cabdell que amaga tot un tresor d’informació.

Vet aquí, doncs, que amb aquesta perspectiva, em trobava preparant una petita facècia a l’entorn del cognom Guardiola per a una trobada familiar nadalenca, que servís per a complementar el seguiment genealògic i l’arbre del llinatge que n’havia fet, i se’m va acudir d’ornar adequadament les troballes amb referències, entre altres, a l’etimologia del mot i als Guardiola que s’havien destacat en la història. És aquesta una labor relativament fàcil, a voltes amena, si t’aveses a consultar tota mena d’enciclopèdies i manuals. El mot *guardiola*, provinent de l’arrel germànica *wardja* ‘guàrdia’, ja nostrat amb la marca catalana del sufix diminutiu, havia resultat força productiu en la nostra toponímia per a designar llocs elevats de vigilància i, d’aquest costat, ha donat fruits abundosos dins el grup de llinatges que representen noms de lloc d’origen, de residència o de propietat,¹ i avui, el cognom Guardiola s’ha escampat prou i sobreix de molt l’àrea lingüística catalana.²

D’altra banda, el mot havia facilitat també als nostres pares el nom per a la peça de terrissa meravellosa que instruïa la canalla en la gran virtut catalana de l’estalvi, encara que moltes vegades només servís per a afinar l’enginy infantil per a treure’n monedes pel forat. També a la germana llengua italiana hi trobem, amb etimologia semblant, la mateixa paraula, en aquest cas especialitzada per al significat de ‘garita’.

Doncs en l’entreteniment de la recerca, vaig descobrir, a la immensa font de l’*Enciclopèdia Espasa*, que *Guardiola* era un mot que havia servit al gran viatger i científic alemany Alexander von Humboldt (Berlin, 1769-1859) per a donar nom a un gènere de plantes que inclou tres espècies de la família de les *Compositae* de les zones desèrtiques nord-americanes de Mèxic i Arizona.³ És ben bé un ús diferent, i curiós alhora, del mot *guardiola*, el que en va fer aquest il·lustre personatge, que reunia entre altres les condicions de geògraf, antropòleg i botànic. Però, d’on es va empecar aquesta *guardiola*? Què hi feia aquest mot en aquella part d’Amèrica que, al llindar dels segles XVIII/XIX, romania encara semiinexplorada?

La particularitat de la grafia *guardiola* és que, si bé és un mot de naturalesa romànica, no conté en l’arrel cap ètim llatí com els dels que acostumen a formar part, amb informació descriptiva o explicativa, d’una espècie botànica. I, doncs, per què el nom científic de la planta? Se m’acudí que, com en tants d’altres casos, podia provenir del nom d’un personatge, en aquest cas d’algun que portés el nom de Guardiola. El camí correcte no el vaig encertar fins molt de temps després quan vaig poder esbrinar que Humboldt i el seu company Aimé Bonpland havien recollit el nom ja encunyat pel botànic mexicà Vicente Cervantes

1. DE B. MOLL, FRANCESC, *Els llinatges catalans*, p. 191. Palma de Mallorca: Moll, 1959.

2. Segons l’Institut Nacional de Estadística, al cens de l’1 de gener de 2006, figuren gairebé set mil persones que porten el cognom Guardiola o la variant Gordiola al llarg dels Països Catalans, però on més abunda és a la limítrofa regió murciana repoblada per catalans arran de la conquesta de Jaume I, en la que és avui el cognom de més de tres mil persones.

3. *Enciclopedia universal ilustrada europeo-americana*, vol. 26, p. 1598. Madrid/Barcelona: Espasa –Calpe, 1925.

en honor del Marquès de Guardiola, membre d'una nissaga de la noblesa colonial que ha deixat força empremta a la capital mexicana, com ara el nom d'una plaça i el del Palau Guardiola situats al bell mig del nucli històric. Però com deia aquell, això és una altra història.

El cas és que, mentrestant, en la recerca, havia ensopegat amb el nom del General Santos Guardiola, que era el d'un president d'Hondures, i per tant, vaig pensar que, ¿no podria ser que tingués relació amb la nomenclatura botànica? Però els cinc anys que va durar el periple americà de Humboldt⁴ van ser uns quants abans que no nasqués el futur president. Vaig aleshores cercar la circumstància d'aquest militar de cognom català esdevingut presidenciable i vaig trobar que son pare, Esteve Guardiola Amorós (Vila-seca de Solcina, 1779 – Nicaragua, 1835),⁵ era un vila-secà que juntament amb dos germans de cognom Xatruch, havia emigrat a Honduras el 1802, on sí que podia haver coincidit –en l'espai i en el temps– amb Humboldt.

Malgrat que aquest camí va resultar marrat per a la recerca botànica, vaig descobrir, en canvi, que aquest Esteve Guardiola i Amorós havia estat un personatge molt actiu. Segons els registres parroquials havia nascut a Vila-seca de Solcina el 14 d'octubre de 1779, fill darrer dels sis que tingué el matrimoni format pels vila-secans Pere Guardiola i Teresa Amorós⁶ i probablement a ell es degui que el cognom Guardiola sigui avui tan estès a Hondures, perquè va tenir un bon nombre de fills, a dintre i a fora del matrimoni, un costum que pel que sabem transmeté a la descendència, que va cuitar de fer el mateix, començant pel seu fill natural, el susdit general Santos Guardiola. Esteve Guardiola va ser partidari de la independència americana i maldà sense èxit per la unificació de l'Amèrica Central; d'entre els càrrecs assolits ressenyem el de cap de milícies de San Antonio de Oriente i el de batlle major de la província de Tegucigalpa.

José Santos Guardiola Bustillo, nasqué l'1 de novembre de 1816 a Tegucigalpa, fill d'Esteve Guardiola i Bibiana Bustillo, va cursar la carrera militar i va tenir molta rellevància en la política d'Hondures, d'on en fou elegit President de la República l'any 1856, càrrec que ocupà fins que morí assassinat el 17 de febrer de 1862.⁷ Si tenim en compte l'estat en què va trobar el país, i el que hi va fer, i ho comparem amb els predecessors i, sobretot, amb els que vindrien després, avui es pot dir que va ser un bon governant. D'entre la seva obra de govern es pot destacar l'establiment de la garantia de la llibertat individual, la llibertat de premsa, la regulació de les relacions amb la Església i la llibertat de culte (que li va costar ser excomunicat durant un temps), el pacte amb la poderosa Anglaterra per a la devolució de l'illa de la Bahía i el territori de La Mosquitia,⁸ i l'aliança amb altres països per a la definitiva derrota del filibuster esclavista William Walker.⁹

Ja ell mort, l'independentista cubà Tomàs Estrada Palma (Bayamo 9/VII/1835, Santiago de Cuba 4/XI/1908), seguidor del líder José Martí, després d'un temps tancat al castell de Figueres, trobant-se exiliat a Hondures, es va casar l'any 1881 amb la jove Genoveva Guardiola de Arbizu, una de les cinc filles del

-
4. VON HUMBOLDT, ALEXANDER, *Viaje a las regiones equinocciales del nuevo continente*. Caracas: Monte Avila, 1991
 5. *Diccionari dels Catalans d'Amèrica*, II, p. 341. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1992.
 6. GARRIGA ,MONTSERRAT; MARRUGAT, RAMON, "Petjades vila-secanes a Hondures", a *El Pont de Fusta* núms. 335-336, Vila-seca/Salou, gener i febrer 2008.
 7. GUARDIOLA CUBAS, ESTEBAN, *Vida y hechos del general Santos Guardiola*. Tegucigalpa: Editorial Universitaria, 1994
 8. Territori que ha donat nom a l'obra de THEROUX, PAUL *La costa dels mosquits* traslladada al cinema.
 9. MOLINA CHOCANO, GUILLERMO, *Estado liberal y desarrollo capitalista en Honduras*. Tegucigalpa: Editorial Universtaria, 1985.

“Donant tombs pels marges de la genealogia: els Guardiola i els Xatruch d’Hondures”

matrimoni de Santos Guardiola amb Ana de Arbizu. Més endavant, quan el 1902 Tomàs Estrada va ser elegit el primer president de Cuba, l’esposa Genoveva Guardiola ja mare de 6 fills, n’esdevingué, per tant, la primera “presidenta”.

Enrere en el temps, la recerca hondurenya m’havia reservat alguna altra sorpresa del costat dels companys de viatge d’Esteve Guardiola, els també vila-secans germans Pere i Ramon Xatruch. Els tres aventurers es van dedicar a l’explotació de mines de plata; Pere Xatruch era de la mateixa edat que l’Esteve, i son germà petit Ramon, nascut el 1784, es va casar amb Eugènia Villagra, d’una família de rics propietaris de mines, amb la qual va tenir dos fills, Pedro i Florencio, tots dos destacats militars i polítics hondurenys.¹⁰

El fill segon de Ramon, Florencio Xatruch Villagra (Sant Antonio de Oriente 21/X/1811 – Managua 15/II/1893) es va fer càrrec de la milícia que el president Santos Guardiola va enviar a combatre el filibuster Walker, el qual, amb l’ajut dels estats sudistes d’Estats Units pretenia la creació d’un estat esclavista centre-americà. Florencio Xatruch, anomenat General en Cap dels exèrcits aliats de Centre Amèrica (Nicaragua, Guatemala, El Salvador, Costa Rica i Hondures), va aconseguir derrotar els mercenaris invasors. Més tard, el prestigi de la victòria militar el va fer arribar a ser Vicepresident i, durant un parell de mesos, President de la República. La victòria sobre Walker ha propiciat que avui encara sigui una figura reconeguda i se li retin honors, amb monuments i tot, com el que se li va fer a Managua l’any 1906 amb presència dels presidents centreamericans. També el seu renom ha estat utilitzat per a circumstàncies més discutibles, com el de donar nom al “Batallón Xatruch”, el cos expedicionari hondureny a la guerra de l’Iraq, amb negociacions portades pel president Aznar en nom de Bush.

El cognom Xatruch ha donat encara una productivitat més divertida. Sabem que en el castellà de l’època, la lletra “X” servia per a la pronúncia de l’actual “J”, i que quan la Real Academia va preconitzar-ne la substitució, els mexicans no en van fer cas i van seguir escrivint “México” o “Texas”, tot i que amb la pronúncia de l’actual “J” castellana. És de creure que els germans Xatruch, com els catalans del seu temps, no sabien pronunciar aquesta “J” velar castellana, i en llegir el seu cognom en castellà devien pronunciar alguna cosa així com “katruig”, de la mateixa manera que avui encara diem “kefe” i “maco”. El cas és que Florencio Xatruch havia format una tropa especialment agressiva i temuda, anunciada per endavant amb el crit de *que vienen los Catruchos!*, nom que, evolucionat, ha donat origen a què avui, a l’Amèrica Central als hondurenys se’ls anomeni *Catrachos*.

Encara que resten molts camins oberts, podem veure com la màgia de l’estudi genealògic ens ha portat ben lluny, tant com el córrer la mar de tres xiquets vila-secans que van voler fer les Amèriques, aconseguint de deixar l’empremta de l’onomàstica vila-secana a ultramar, en un lligam entre els dos extrems Vila-seca i Hondures, ordit amb uns quants punts destacables:

El president d’Hondures Santos Guardiola era fill del vila-secà Esteve Guardiola.

El president d’Hondures Florencio Xatruch era fill d’un altre vila-secà Ramon Xatruch.

Els hondurenys són coneguts avui, a tota l’Amèrica Central, amb el gentilici de *catrachos*, evolució del cognom vila-secà Xatruch.

L’esposa de Tomàs Estrada, primer president de Cuba, va ser Genoveva Guardiola, o sigui que, tal com es

10. *Diccionari dels Catalans d’Amèrica* IV, pp. 276-277. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1992.

Ramon Marrugat Cuyàs

diu ara, la primera “primera dama”, era néta del vila-secà Esteve Guardiola.

Els cognoms Guardiola i Xatruch, sobretot el primer, són avui ben escampats a Hondures, a partir d’uns llinatges vila-secans.

L’actual cos expedicionari hondureny a la guerra de l’Iraq porta el nom de “Batallón Xatruch”, en memòria del fill d’un vila-secà.

De la descendència del tres vila-secans n’hi ha força traces per tot America: l’aeroport Capitán Ramon Xatruch al Panamà, un Estrada-Palma periodista del Washington Post, etc.